

ตำนาน
พระพุทธชินราช พระพุทธชินศรี
และพระศรีศาสดา

พระราชนิพนธ์
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

มพ์เป็นอนุสรณ์
ในงานพระราชทานเพลิงศพ
พันเอก ศิริ เหมนิธิ
ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร
วันที่ ๒๒ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๑๖

ตำนาน
พระพุทธชินราช พระพุทธชินศรี
และพระศรีศาสดา

พระราชนิพนธ์

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พิมพ์เป็นอนุสรณ์

ในงานพระราชทานเพลิงศพ

พันเอก ศิริ เหมนิธิ

ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร

วันที่ ๒๒ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๑๖

ตำนาน

พระพุทธชินราช พระพุทธชินศรี

และพระศรีศาสดา

พระราชนิพนธ์

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เลขหมู่หนังสือ ๗๓๐

พิมพ์ครั้งแรก (ไม่ปรากฏ พ.ศ. ที่พิมพ์)
ในหนังสือวชิรญาณวิเศษ
พิมพ์ครั้งที่หก ๕๐๐ เล่ม พ.ศ. ๒๕๑๖
ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันเอกศิริ เหมนิธิ

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พิฆเณศ
๙๙ – ๙๗ แพร่งสรรพศาสตร์ ถนนตะนาว กรุงเทพมหานคร
โทรศัพท์ ๒๒๒๘๕๐
นายขรรค์ชัย บุนปาน ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๑๖

คำนำ

ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันเอก ศิริ เหมนิธิ กำหนดวันที่ ๒๒ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๑๖ ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร นายขรรค์ชัย บุนปาน ผู้เป็นบุตรเขย ได้มาติดต่อกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ขออนุญาตพิมพ์หนังสือเรื่อง ตำนานพระพุทธชินราช พระพุทธชินศรี และพระศรีศาสดา พระราชนิพนธ์ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อแจกเป็นอนุสรณ์ในงานนี้ กรมศิลปากรยินดีอนุญาตให้จัดพิมพ์ได้ตามความประสงค์

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือเรื่องต่าง ๆ ไว้เป็นจำนวนมาก แต่มักจะเป็นพระราชหัตถเลขาถึงพระบรมวงศานุวงศ์ และข้าทูลละอองธุลีพระบาท ว่าด้วยราชการแผ่นดินบ้าง ราชการในพระองค์บ้าง นอกนั้นก็เป็นประกาศพระราชบัญญัติบ้าง พระราชสาส์นไปต่างประเทศบ้าง ที่สุดจนตราตั้งกงสุลประจำเมืองต่างประเทศ หนังสือราชการทั้งปวงนี้เป็น

พระราชนิพนธ์ทรงร่างโดยมาก เพราะเวลานั้นเป็นสมัยที่มีราชการเปลี่ยนแปลงจากโบราณกาล จึงทรงพระอุตสาหะทรงร่างหนังสือราชการต่าง ๆ ด้วยพระองค์เองเพื่อจะได้เป็นบรรทัดฐานต่อไป

ส่วนทางพระศาสนาก็ทรงไว้หลายอย่าง มักจะว่าด้วย คุณพระศรีรัตนตรัย เป็นคำนมัสการต่าง ๆ เป็นพื้น ส่วนหนังสือที่เป็นพระบรมราชาธิบายนั้น ก็มีหลายเรื่อง ราชบัณฑิตยสภาเคยนำมารวบรวมพิมพ์เป็นภาค ๆ จัดเป็นหมวด ๆ เช่น หมวดวรรณคดี หมวดโบราณคดี เป็นต้น เรื่องตำนานพระพุทธชินราช พระพุทธชินศรี และพระศรีศาสดา ที่พิมพ์ในหนังสือนี้ ควรจะรวมอยู่ในหมวดโบราณคดี แต่ยังหาได้รวมเข้าไว้ ไม่ ได้เคยพิมพ์ครั้งแรกในหนังสือวชิรญาณวิเศษ ต่อมาได้มีผู้สนใจขออนุญาตพิมพ์แจกในงานกุศลอีกหลายครั้ง ครั้งนี้นับเป็นครั้งที่หก

อนึ่ง ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ เจ้าภาพได้เรียบเรียงประวัติ พันเอก ศิริ เหมนิธิ ผู้วายชนม์ ให้พิมพ์ไว้ต่อจากคำนำนี้

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลราศีทักษิณานุปทาน ซึ่งเจ้าภาพได้จัดบำเพ็ญอุทิศแด่ พันเอก ศิริ เหมนิธิ และให้พิมพ์หนังสือนี้แจกจ่ายเป็นกุศลสาธารณ-

ประโยชน์ ขออำนาจกุศลทั้งปวงนี้จงเป็นพลวปัจจัยส่งเสริมให้ พันเอก ศิริ เหมนิธิ ผู้วายชนม์ ประสบแต่อิฏฐคุณมนุญผลตามควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพ สมดังมโนปณิธานของเจ้าภาพทุกประการ เทอญ.

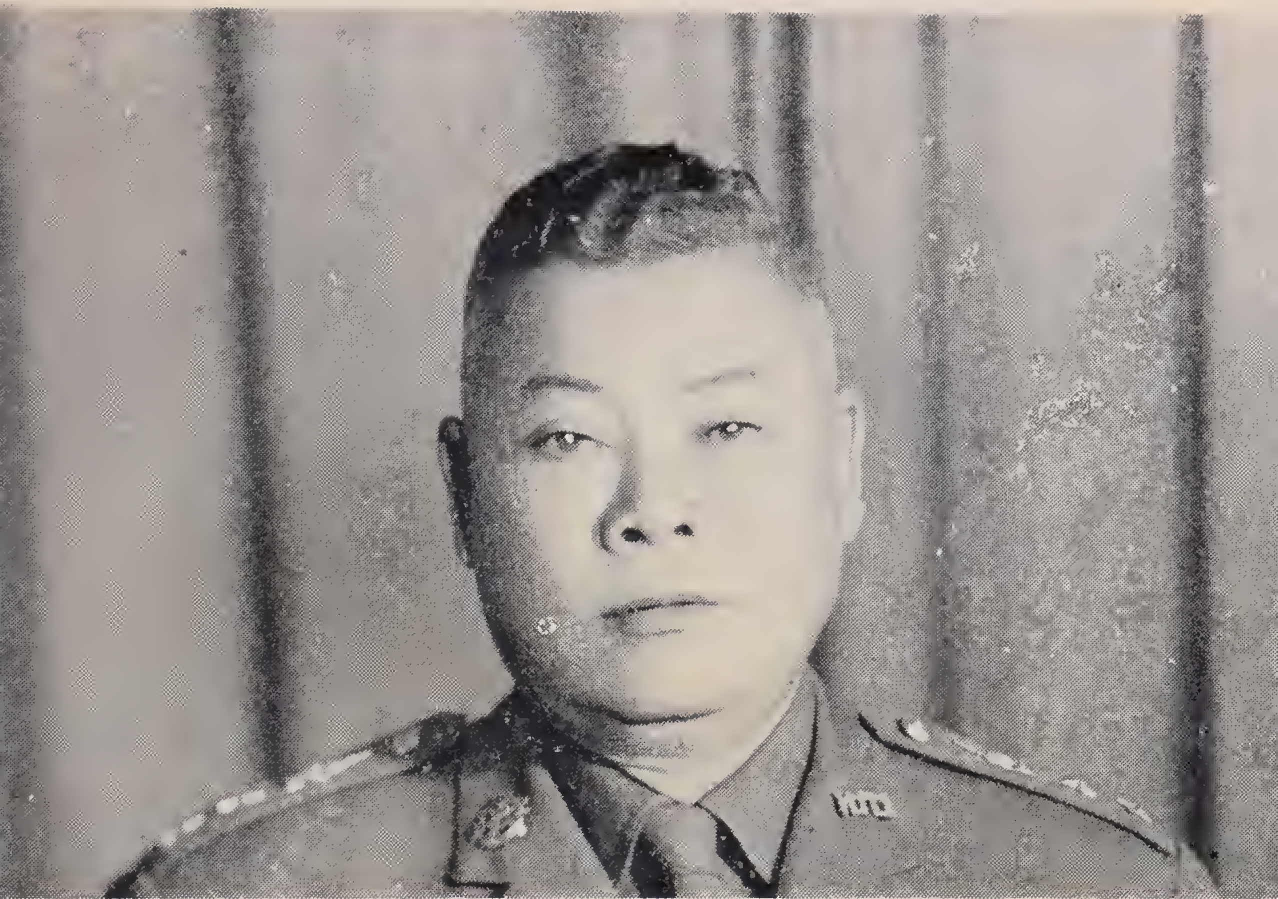
น.อ. สมภพ ภิรมย์ ร.น.

(สมภพ ภิรมย์)

อธิบดีกรมศิลปากร

กรมศิลปากร

๑๓ ธันวาคม ๒๕๑๖

พันเอก ศิริ เหมนิธิ

ชาตะ : ๒๓ กุมภาพันธุ์ ๒๔๔๖

มรณะ : ๗ กันยายน ๒๕๑๖

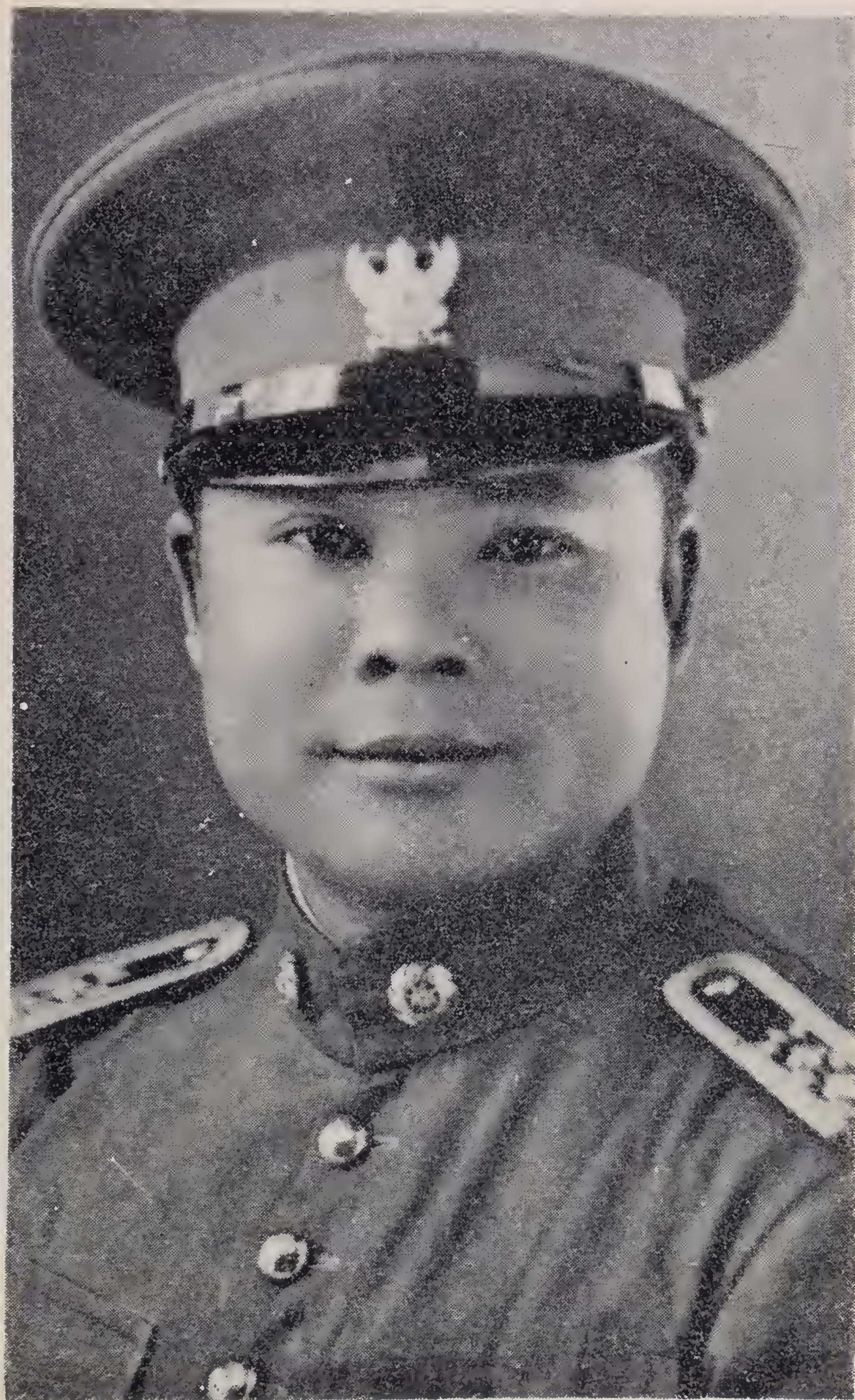
คุณพ่อกับคุณแม่

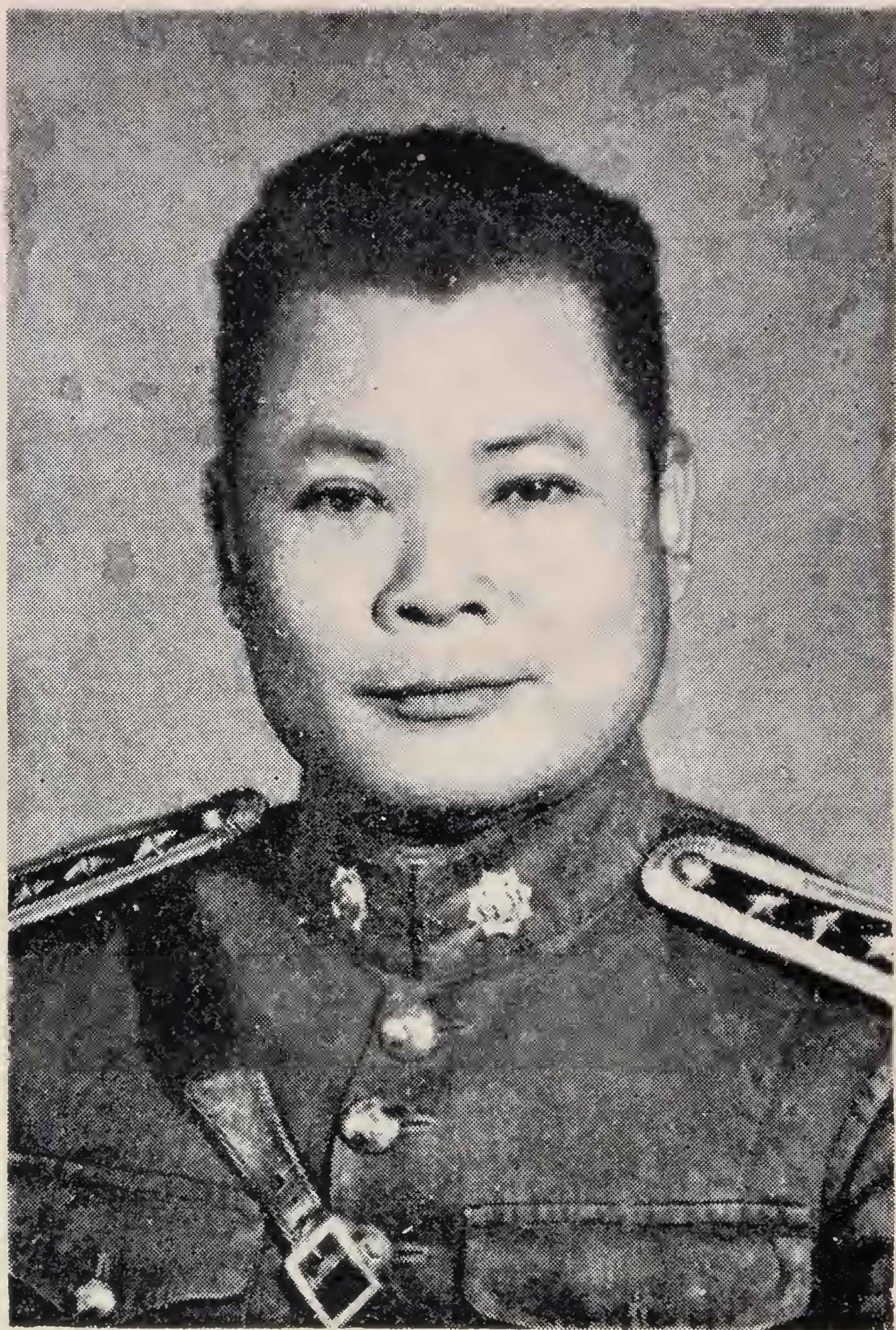
กับเพื่อนร่วมงาน

ไปทำงาน

ในเครื่องแบบข้าราชการพลเรือนวิสามัญ

ในเครื่องแบบร้อยเอก

เลขทะเบียน ท. ๓๕๖๗/๒๕๑๒

เมื่อ ๑๔/ ม.ค. /๒๕๑๒

ขอรับรองว่า

ผู้[illegible] ...ของทหารผ่านศึก

นอกประจำ[illegible] รับการสงเคราะห์

จริง นับเป็นชั้นที่

ข้าพเจ้ารับรองว่าเป็นรูปถ่ายของ

[illegible]

รองผู้อำนวยการองค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก

ผู้อำนวยการองค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก

(บนรูปถ่ายจะต้องมีตราดุนรูปฉัตร — ประกอบช่อชัยพฤกษ์ ประทับเป็นสำคัญ)

ทหารผ่านศึก

คุณพ่อ

คุณพ่อเกิดเมื่อวันอังคารที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๔๖ ตรงกับปีเถาะ ที่บ้านประตูพลแสน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา คุณพ่อเป็นลูกชายคนโตของคุณปู่คือ หลวงนิติการประสิทธิ์ (นวล เหมนิธิ) สังกัดกระทรวงยุติธรรม กับคุณย่า นางนิติการประสิทธ์ (อิ่ม เหมนิธิ) ในวัยเยาว์ก็ได้เข้าศึกษาเล่าเรียนละแวกใกล้ ๆ บ้านจนจบการศึกษาเท่าที่มีในชนบทขณะนั้น

เมื่อจบการศึกษาขั้นต้นแล้ว คุณพ่อก็เดินทางเข้ากรุงเทพ ฯ มาสอบเข้าเรียนต่อที่โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า เป็นนักเรียนนายร้อยเลขที่ ๓๓๖๐ ขึ้นทะเบียนเป็นทหารประจำการ วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๔ และเริ่มมีเงินเดือนแต่ตอนนี้ ต่อมาสอบไล่ได้ชั้นมัธยม ๒ เป็นที่ ๓ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๗ ออกรับราชการเป็นนายร้อยตรี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘

ปี พ.ศ. ๒๔๗๒ คุณพ่อได้แต่งงานกับคุณ

แม่ อันมีชื่อสกุลเดิมว่า สายสุนี สมิตารุณ คุณแม่เป็นลูกสาวของคุณตาคือ พ.ท. หลวงพิศิษฐ์ปฏิยุทธ (สวัสดิ์ สมิตารุณ) กับคุณยาย นางพิศิษฐ์ปฏิยุทธ (น้อม สมิตารุณ) แต่งงานแล้วก็อยู่ร่วมกันมาจนกระทั่งคุณแม่ตายจากไป เมื่อวันที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๐ ซึ่งความอาลัยของคุณพ่อที่มีต่อคุณแม่นั้น จะได้กล่าวต่อไปเมื่อลำดับเวลานั้นมาถึง

คุณพ่อ เป็นผู้หนึ่งที่โลก และชีวิต ได้รับช่วยพิสูจน์แต่ตอนต้นของการแรกรับราชการว่า ในโลกนี้ไม่มีอะไรแน่นอน ปี พ.ศ. ๒๔๗๕ อันเป็นปีเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นการปกครองระบอบประชาธิปไตย คุณพ่อรับราชการอยู่หัวเมือง ด้วยยศเพียงร้อยโท ในที่สุดตามคำสั่งของผู้ชนะ คุณพ่อก็โดนข้อหาว่าเกี่ยวข้องกับการกบฏ พ้นจากทุกตำแหน่งราชการเมื่อวันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๖ ใช่แต่เท่านั้น คุณพ่อยังถูกศาลพิเศษสั่งจำคุกอีก ๙ ปี

ใครก็ตามเมื่ออ่านมาถึงตรงนี้ก็น่าที่จะสำนึกย้อนหลังได้ทั่วกันว่า การปกครองประเทศด้วยอำนาจ

ของบุคคลเพียงไม่กี่คนนั้น ได้ทำลายตั้งแต่สิ่งเล็กน้อย คือความเจริญก้าวหน้าในการประกอบสัมมาอาชีพของแต่ละบุคคล ไปจนถึงความเสื่อมโทรมของประเทศชาติในทุกด้านทุกทางเป็นที่สุด

คุณพ่อเดินเข้าคุกอย่างสง่าด้วยความเป็นลูกผู้ชายและด้วยความเคารพระเบียบวินัย ตลอดจนคำสั่งอย่างชายชาติทหาร จะเป็นว่าความจริงย่อมรีบพิสูจน์ตัวเอง หรือจากการช่วยเหลือของเพื่อนฝูงและผู้บังคับบัญชาก็เหลือเดา ปรากฏต่อมาว่าคุณพ่อออกจากคุกก่อนกำหนด และมีหนังสือจากศาลาว่าการกระทรวงกลาโหมให้บรรจุคุณพ่อเข้ารับราชการ ในกรมยุทธโยธาทหารบกในประเภทข้าราชการพลเรือนวิสามัญ เมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๑

จะว่าความดียังมีอยู่ในหัวใจคนหรือความถูกต้องยังมีอยู่ในผืนแผ่นดินไทยนี้ก็ย่อมได้ คุณพ่อได้กลับเข้ารับราชการอีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๙ ในยศนายร้อยโทตามเดิม สังกัดกรมยุทธโยธานั้นเอง และได้เลื่อนยศเลื่อนตำแหน่งเป็นลำดับมาจนกระทั่งเป็นนายพันเอก ดำรงตำแหน่ง

หัวหน้ากองกรมยุทธโยธาทหารบกและนายทหารฝ่ายยุทธโยธา กองทัพภาคที่ ๑ แล้วครบเกษียณอายุเมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๗ และความผิดในข้อหาเกี่ยวข้องกับการกบฏก็ได้รับการล้างมลทินตามมาตรา ๓ แห่ง พ.ร.บ. ล้างมลทินในโอกาสครบ ๒๕ พุทธศตวรรษ

ทางด้านครอบครัวนั้น คุณพ่อกับคุณแม่มีลูกชายลูกสาวรวม ๘ คนดังนี้คือ

๑. นางจันทนี ภู่เจริญยศ สมรสกับ พันเอกพิเศษวิเชียร ภู่เจริญยศ มีหลานตาคือ

๑.๑ นนร. กัมปนาท ภู่เจริญยศ
๑.๒ นนร. จักรชัย ภู่เจริญยศ
๑.๓ นตท. เยาว์ดนัย ภู่เจริญยศ
๑.๔ น.ส. สุพพตา ภู่เจริญยศ กำลังศึกษาอยู่คณะบัญชี จุฬา ฯ
๑.๕ ด.ญ. ประไพพิมล ภู่เจริญยศ

๒. พ.ท. คำรณ เหมนิธิ สมรสกับ น.ส. ศจีวิลาศ ชาตินักรบ และลูกชายของคุณพ่อคนนี้ได้เสียชีวิต ณ สมรภูมิเวียดนาม

๓. ร.อ. หญิง มารศรี ดวงนิมิตร สมรสกับ ร.อ. วีระยุทธ ดวงนิมิตร มีหลานตา ๑ คน คือ

๓.๑ ด.ช. ก้องกิติ ดวงนิมิตร

๔. นางเพ็ญศิริ กล้าณรงค์ราญ สมรสกับ ร.ท. ณรงค์ กล้าณรงค์ราญ และลูกเขยของคุณพ่อคนนี้ได้ประสบอุบัติเหตุรถชนกันถึงแก่ความตาย และมีหลานตา ๑ คน คือ

๔.๑ ด.ช. กฤษณ์ขจร กล้าณรงค์ราญ

๕. ร.ท. รณรงค์ เหมนิธิ สมรสกับ น.ส. เรวดี เกยานนท์ มีหลานปู่ ๑ คน คือ

๕.๑ ด.ช. (ยังไม่มีชื่อ)

๖. ร.ท. วีระพงษ์ เหมนิธิ สมรสกับ น.ส. พัชราภรณ์ อัตวุฒิ

๗. นางนลินี บุนปาน สมรสกับ นายขรรค์ชัย บุนปาน มีหลานตา ๑ คนคือ

๗.๑ ด.ญ. ปานบัว บุนปาน

๘. นายสุรสักก์ เหมนิธิ ประจำอยู่หน่วย กรป. กลาง อำเภอเชียงดาว เชียงราย

๙. น.ส. ดวงมน เหมนิธิ กำลังศึกษาอยู่คณะสังคมศาสตร์ ธรรมศาสตร์ ปีสุดท้าย

เมื่อสิ้นคุณแม่ในปี พ.ศ. ๒๕๑๐ นั้น ลูก ๆ สังเกตว่าคุณพ่อเหงาและว้าเหว่มาก จะเห็นได้จากคำไว้อาลัยของคุณพ่อที่มีต่อหนังสืองานศพคุณแม่ดังนี้

การมรณกรรมของนางสายสุนี เหมนิธิ ภรรยาที่รักของข้าพเจ้า ยังความเศร้าสลดและ

เสียใจแก่ข้าพเจ้าอย่างสุดซึ้ง เพราะเธอเป็นคู่ทุกข์คู่ยาก ร่วมทุกข์ ร่วมสุขกับข้าพเจ้ามาถึง ๓๗ ปีเศษ มีความเข้าอกเข้าใจกัน เห็นอกเห็นใจกัน ทั้งเป็นคู่ปรึกษาหารือในเรื่องภายในครอบครัว การอุปการะเลี้ยงดูบุตร การศึกษาของบุตร และอื่น ๆ อันเป็นภาระของหัวหน้าครอบครัวที่จะพึงกระทำอยู่ตลอดมา ฉะนั้นเมื่อสูญเสียเธอไป ข้าพเจ้าก็ขาดเพื่อนร่วมใจ คู่คิดคู่ปรึกษา ทำให้เกิดว้าเหว่ เศร้าสลด และอาลัยอย่างสุดที่จะพรรณนา

ชีวิตและร่างกายของนางสายสุนี เหมนิธิ ได้สูญสลายไปแล้ว แต่ความระลึกถึงของสามีและลูก ๆ จะอยู่ในความทรงจำตลอดไป ขอให้ดวงวิญญาณของเธอจงไปสู่สุคติภพเถิด

พ.อ. ศิริ เหมนิธิ

เบื้องปลายแห่งชีวิตคุณพ่อนั้นได้ไปอยู่กับลูกชายคนที่ ๖ ซึ่งเป็นนายทหารอยู่ที่เชียงใหม่ ภายหลัง

สุขภาพของคุณพ่อไม่ค่อยแข็งแรงนัก มีความเจ็บป่วยเป็นเจ้าเรือนตามประสาคนสูงอายุ แต่เมื่อลูกทุกคนวนเวียนกันขึ้นไปเยี่ยม คุณพ่อก็มักบอกว่าสบายดี ไม่ต้องเป็นห่วง แล้วก็ฝากจดหมายสิ่งของมาถึงลูกที่อยู่กรุงเทพ ฯ ดังข้อความในจดหมายของคุณพ่อตอนหนึ่ง

แม่ต้อย (มารศรี)

แม่ติ๋ง (ดวงมน) เป็นอย่างไรไป ตั้งแต่กลับมาจากตรังจนกระทั่งบัดนี้ยังไม่เคยได้รับจดหมายของแม่ติ๋งเลยสักฉบับ มีเหตุการณ์ยุ่งยากอย่างไรหรือ จึงเขียนจดหมายไปไม่ได้ ถ้าขณะนี้ติ๋งอยู่ที่บ้านและมีเวลาพอก็ให้เขียนจดหมายส่งข่าวคราวฝากไปกับพี่นิด (พัชราภรณ์) ที่มาเยี่ยมอยู่ขณะนี้ ถ้าไม่มีเวลาก็ให้เขียนจดหมายเล่าไปให้ทราบทาง ปณ. โดยด่วน พ่อคอยอยู่ด้วยความเป็นห่วงอย่างยิ่ง

ฝากจดหมายและผ้านวมไว้ให้ต้อย (นลินี) ด้วย ต้อยติดต่อให้แกมารับไปด้วย

พ่อสบายดี คิดถึงลูกและหลานอู้ (ก้องกิติ) มาก พบแม่ติ๋ว (เพ็ญศิริ) และพ่อตั้ม (กฤษณ์ขจร) ก็บอกด้วยว่าพ่อคิดถึง ขอให้ลูกและหลานจงร่มเย็นเป็นสุขทั่วกัน

จากพ่อ

อีกฉบับหนึ่งก็ได้แสดงให้เห็นถึงความรักความเป็นห่วงของคุณพ่อที่มีต่อลูก

ต๋อย

เมื่อ ๓ มิ.ย. ๑๖ พ่อได้เขียนจดหมายถึงลูก ๑ ฉบับ ก็คิดว่าหนูคงจะได้รับในวันเดียวกันกับที่พ่อได้รับของหนูนี้ ก็ไม่มีเรื่องอะไรเป็นแต่คิดถึงก็ถามข่าวคราวมาเท่านั้น ถามถึงหนูหวานเย็น (ปานบัว) ด้วย เมื่อทราบว่าแกโตขึ้นเลี้ยงง่ายก็เบาใจ จะได้ไม่ลำบากแก่ลูกมากนัก

ติ๋งคงกลับมาหลายวันแล้วนะ ยังไม่ได้รับข่าวคราวจากติ๋งเลยตอนกลับนี้ ก็ห่วงแกอยู่หน่อยตอนเปิดภาคศึกษาใหม่นี้ คงจะต้องใช้

จ่ายในการจัดหาอุปกรณ์ต่าง ๆ ตลอดจนหนังสือเรียนอยู่บ้าง ฉะนั้นขอให้ลูกได้ถามน้องดูด้วย หากมีการขลุกขลักอย่างใด ก็ขอให้บอกไปที่พ่อ พ่อจะได้ช่วยเหลือเท่าที่สามารถจะช่วยได้ อีกปีเดียวเท่านั้นก็จะหมดห่วง พ่อต้องช่วยเต็มที่ ให้แกบอกไปก็แล้วกัน

พ่อขอจบเท่านี้ เป็นการตอบจดหมายที่ลูกบอกว่าเมื่อได้รับของแล้วให้ตอบทันที ส่วนเรื่องทุกข์สุขก็ถามและบอกมาในจดหมายฉบับก่อนนั้นแล้ว พ่อไม่มีอะไรพูดอีก จึงขอจบเท่านี้

คิดถึงลูกเสมอ
จากพ่อ

และแล้วในตอนเช้าตรู่เวลาประมาณตี ๕ ของวันที่ ๗ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๖ คุณพ่อลุกขึ้นมาสวดมนต์ไหว้พระในห้องพระตามปกติ ด้วยท่าที่นั่งเก้าอี้ประณมมืออยู่ คุณพ่อก็เกิดเป็นลมหน้ามืดพลัดลงจากเก้าอี้ และชีวิตของคุณพ่อก็จบลงเท่านั้นด้วยอาการสงบ

หนังสือที่พิมพ์เป็นบรรณาการแก่ท่านที่ให้เกียรติมาในงานนี้ เป็นความประสงค์ของคุณพ่อก่อนตาย เป็นพระราชนิพนธ์ของล้นเกล้า ฯ รัชกาลที่ ๔ ว่าด้วยเรื่องพระพุทธชินราช พระพุทธชินศรี และพระศรีศาสดา ใครอ่านโดยละเอียดก็ย่อมได้รับประโยชน์ตามสมควร และหนังสือนี้ได้รับอนุญาตจากกรมศิลปากร ตลอดจนได้รับความสะดวกจากเพื่อน ๆ ของลูก ในกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ จึงขอขอบคุณไว้ ณ ที่นี้ และขอขอบคุณท่านผู้มีเกียรติที่สละเวลามาร่วมงานศพคุณพ่อในวันนี้ทั่วกัน

คุณพ่อได้จากลูกไปแล้วอย่างไม่มีวันกลับ การมรณกรรมของคุณพ่อได้ทำความเศร้าโศกให้แก่ลูกอย่างใหญ่หลวง คุณพ่อได้เลี้ยงลูก ๆ มาด้วยความยากลำบาก ให้การศึกษาแก่ลูก ๆ เป็นอย่างดี และให้ความอบอุ่นร่มเย็นแก่ลูกตลอดมา พระคุณของคุณพ่อที่มีต่อลูกนั้นล้ำเลิศสุดพรรณนา

แม้ลูก ๆ จะทราบดีว่าความตายไม่มีผู้ใดจะหลีกเลี่ยงได้ แต่ลูกก็คิดว่ายังไม่ควรจะถึงเวลาที่จะเกิดแก่

คุณพ่อที่รักของลูก ๆ ดังนั้นลูกจึงมิสามารถจะอดกลั้นความอาลัยและเศร้าโศกเสียได้ ลูกขอตั้งจิตอธิษฐานให้ดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของคุณพ่อจงไปสู่สุคติวิสัยในสัมปรายภพ และขอได้โปรดทราบถึงความอาลัยรักของลูก ๆ นี้ด้วย

ลูก ๆ

เจ้าภาพขอขอบพระคุณทุกท่านที่สละเวลาอันมีค่าเพื่อครั้งสุดท้ายแด่ท่านผู้วายชนม์และเป็นเกียรติอย่างยิ่งแก่ลูกหลานที่ยังอยู่ หากมีสิ่งใดขาดตกบกพร่องโปรดอภัยด้วย

กราบขอบพระคุณท่านทั้งปวงที่มาในงานนี้อีกครั้งหนึ่ง

๏ รู้ว่ารูปนั้นไม่　　เที่ยงหนอ
ปรุงแต่งเป็นตนพอ　　เพื่อรู้
ความเสื่อมติดตามรอ　　วันดับ
เกิดกับดับทุกผู้　　ย่อมพ้องพบเสมอ ฯ

๏ รู้ว่าร่างับสิ้น　　สังขาร
คือสุขยิ่งสุขศานต์　　สงบล้ำ
ความรู้เยี่ยงนี้นาน　　วันนัก
ตระหนักตระหนกย้ำ　　อยู่ใต้จิตเตือน ฯ

๏ เพื่อปลงเพื่อปลดเปลื้อง　　ปล่อยตน
ปลิดอัตตาอันทน　　ทุกข์นี้
ความดับทุกดับผล　　เป็นเยี่ยง
เราจักเป็นเช่นชี้　　ช่วยให้โศกหาย ฯ

๏ รู้เพียงรู้ใช่แจ้ง　　ใจประจักษ์
ครั้นเกิดกับตนสัก　　หนึ่งน้อย
พลัดพรากจากสิ่งรัก　　เคารพ
น้ำจากตาคล้อยคล้อย　　โศกซึ้งกันแสง ฯลฯ

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์

พระราชนิพนธ์

ใน

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

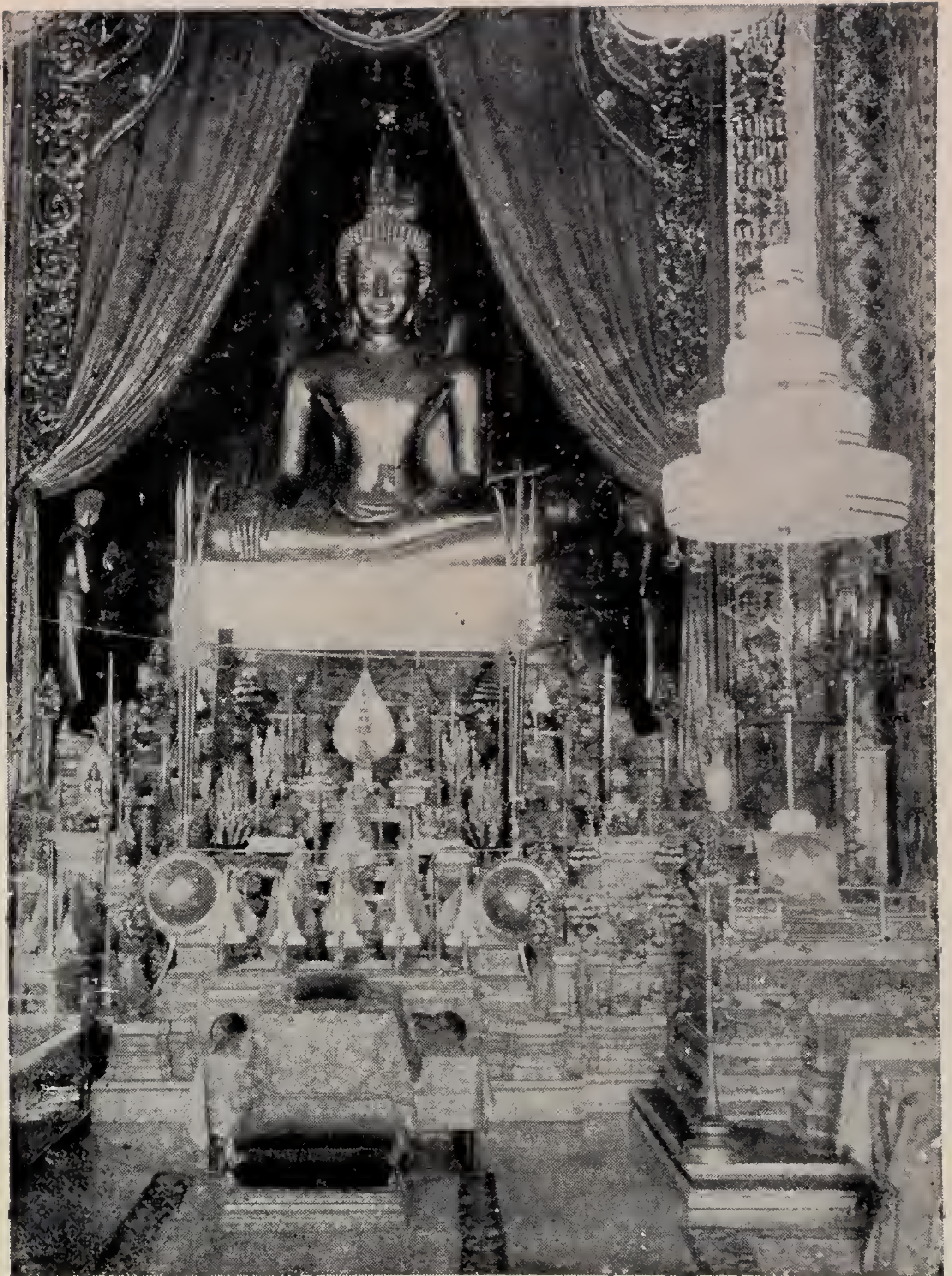
ว่าด้วย

พงศาวดารพระพุทธชินราช ชินศรี
และพระศรีศาสดา

พระพทธชินราช

พระพุทธชินศรี

พระศรีศาสดา

ศุภมัสดุพุทธศักราชล่วงแล้ว ๒๔๐๙ พยัคฆสังวัจฉะระ จุลศักราช ๑๒๒๘ ปีขาลอัฐศก ดำเนินเรื่องพระชินราช พระชินศรี พระศรีศาสดา พุทธปฏิมากรสามพระองค์ซึ่งดำรงอยู่ในวัดมหาธาตุเมืองพระพิษณุโลกนั้น ได้มีคำโบราณเล่าและเขียนจดหมายสืบ ๆ มาในราชพงศาวดารเมืองเหนือว่า พระเจ้าศรีธรรมไตรปีฎกเจ้าแผ่นดินเมืองเชียงแสน ได้ทรงสร้างไว้มีความว่า เดิมเมืองเชียงแสนแต่ก่อนจุลศักราช ๔๐๐ พุทธศาสนกาลล่วงได้ ๑๕๘๑ ขึ้นไปเป็นเมืองใหญ่ มี

เจ้านายครอบครองสืบมาหลายชั่วเจ้าแผ่นดิน และมีอำนาจปกแผ่ไปในเมืองลาวต่าง ๆ ข้างฝ่ายเหนือและมีอำนาจมาถึงเขตแดนสยามฝ่ายเหนือ มีเจ้าแผ่นดินเมืองเชียงแสนพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก เพราะท่านได้ทรงร่ำเรียนพระคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา คือพระวินัย พระสูตร พระบรมัตถ์มาก และได้จัดการพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองเจริญมากในเมืองเชียงแสนนั้น ท่านนั้นได้พระราชเทวีมีพระนามว่า พระนางประทุมเทวี เป็นพระราชธิดาของสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามพระองค์หนึ่ง ในวงศ์พระเจ้าบาธรรมราช ครองเมืองศรีสัชนาลัย คือเมืองสวรรคโลก ในเวลานั้นเป็นพระมเหสี ท่านนั้นมีพระราชบุตรสองพระองค์ ทรงพระนามเจ้าชาติสาครหนึ่ง เจ้าไกรสรสิงหราชหนึ่ง ครั้นพระกุมารทั้งสองพระองค์ทรงพระเจริญวัยแล้ว ท่านมีรับสั่งให้จ่านกร้องนายหนึ่ง จ่าการบุญนายหนึ่ง เป็นขุนนางของท่านคุมพวกบ่าวไพร่ และสิ่งของบรรทุกเกวียนเป็นอันมากเป็นเสบียงไปนาน ให้พากันไปเที่ยวหาถิ่นที่ในปลายเขตแดนของท่าน ที่ใกล้ต่อชนกับเขตแดนแผ่นดินสยาม

ซึ่งเป็นเมืองเดิม ของพระนาง ประทุมเทวี อัครมเหสี เวลานั้นยังคงตั้งอยู่ในทางไมตรีสนิท ควรจะคิดสร้างเมืองไว้ใกล้แผ่นดินสยาม เพื่อจะได้เป็นที่อยู่พระราชบุตรสองพระองค์ ซึ่งมีเชื้อสายฝ่ายพระมารดาเป็นชาวสยาม ฤๅโดยว่ากาลนานไปเบื้องหน้าผู้ครองแผ่นดินฝ่ายสยามจะเสียทางไมตรี จะล่วงเข้ามาปรารถนาเขตแดนที่เป็นของขึ้นแก่เมืองเชียงแสน ก็จะได้เป็นที่มีป้อมและกำแพงมั่นคงกันข้าศึกศัตรูรักษาเขตแดนของเมืองเชียงแสนสืบไป จ่านกร้องจ่าการบุญกับบ่าวไพร่ กราบถวายบังคมลาออกจากเมืองเชียงแสนเที่ยวมาถึงปลายเขตแดนเมืองขึ้นเมืองเชียงแสนข้างทิศตะวันออกเฉียงใต้เห็นเขตแดนซึ่งขึ้นแก่เมืองเชียงแสนโอบอ้อมลงมาข้างแม่น้ำตะวันออก น้ำไหลลงมารวมปากน้ำโพในแดนสยาม เห็นควรว่าจะต้องสร้างเมืองใหญ่ไว้ในลำน้ำตะวันออกนั้นกันชาวสยามซึ่งตั้งกรุงอยู่เมืองสุโขทัย และเมืองศรีสัชนาลัยสวรรคโลก ใกล้เคียงข้างด้านตะวันตก จึงเลือกที่ตำบลบ้านพราหมณ์ซึ่งตั้งอยู่สองข้างฝั่งแม่น้ำเป็นทิศตะวันตกแต่เขาสมอแครงลงมา เห็นว่าที่บ้านพราหมณ์นั้นควรจะสร้าง

เป็นเมืองขึ้นได้ จึงคิดจะสร้างเมืองจะให้มีกำแพงสองฟากน้ำ และจะให้มีป้อมจดฝั่งแม่น้ำตรงกันสองฟากเมืองนั้น จ่านกร้องจ่าการบุญได้คิดการกะแผนที่และมีหนังสือไปกราบทูลถวายแผนที่ชี้แจงถิ่นฐานและเหตุผลให้สมเด็จพระศรีธรรมไตรปิฎกทราบความ สมเด็จพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกทรงเห็นชอบด้วย จึงกะเกณฑ์ไพร่พลในเมืองเชียงแสนและเมืองขึ้นเป็นอันมาก สมควรพอเป็นกำลังจะมาสร้างเป็นเมืองใหญ่ให้แล้วเร็ว ๆ ได้ แล้วให้คุมเสบียงอาหารและสิ่งของและเครื่องที่จะใช้ในการ ให้ยกตามจ่านกร้องจ่าการบุญมาถึงตำบลที่จ่าทั้งสองนั้นเลือกไว้แล้วจับการสร้างเมืองตามแผนที่ซึ่งกะการไว้นั้น ได้จับการในเวลาเช้าวัน ๖ เดือน ๓ ขึ้น ๑ ค่ำ ปีฉลูเบ็ญจศก จุลศักราช ๓๑๕ พระพุทธศาสนกาลล่วงแล้ว ๑๔๙๖ เวลาวันนี้เป็นเวลาชาตาเมืองนั้น เมื่อการทำไปจ่านกร้อง จ่าการบุญและนายด่านนายกองก็มีใบบอกรายงานไปกราบทูลแก่พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกให้ทราบเนือง ๆ จนการกำแพงและป้อมสองฟากน้ำจวนจะสำเร็จ เมื่อล่วงปีหนึ่งกับเจ็ดเดือนแต่แรกเริ่มการนั้นมา จึงพระเจ้า

ศรีธรรมไตรบิฎกเสด็จยกพยุหโยธามาพร้อมกับอัครมเหสี และพระราชบุตรทั้งสองพระองค์ เพื่อจะทอดพระเนตรเมืองสร้างใหม่ ครั้นเสด็จมาทอดพระเนตรเห็นก็ชอบพระทัย ให้สร้างที่ประทับใหญ่ลงเสด็จประทับอยู่ในที่นั้นนานวัน แล้วจึงมีรับสั่งให้ตั้งการพระราชพิธีกลบาทว์และมงคลการแก่เมืองสร้างใหม่ แล้วทรงปรึกษาชีพ่อพราหมณ์ว่าจะขนานนามเป็นพระนครว่าอะไรดี จึงชีพ่อพราหมณ์ผู้รู้วิทยากราบทูลตามสังเกตว่าวันเสด็จพระราชดำเนินมาถึงเป็นยามพระพิษณุ เพราะฉะนั้นขอพระราชทานขนานนามพระนครว่าเมืองพระพิษณุโลกเถิด จึงมีรับสั่งว่า เมืองนี้ถึงวงกำแพงเป็นเมืองเดียวก็แยกอยู่สองฟากแม่น้ำ ดูเหมือนเป็นเมืองแฝด แม่น้ำเป็นคูคั่นเหมือนกำแพงกันอยู่กลาง อนึ่ง เดิมจะสร้างก็ได้ทรงพระราชดำริว่าจะพระราชทานให้พระราชบุตรสองพระองค์เสด็จอยู่ ควรจะให้นามเป็นสองเมือง แล้วจึงพระราชทานนามซึ่งชีพ่อพราหมณ์กราบทูลนั้น เป็นนามเมืองฝั่งตะวันออกว่าเมืองพิษณุโลก แต่เมืองฝั่งตะวันตกนั้นพระราชทานนามตามชอบพระราชหฤทัย ต่อเข้าให้เป็น

กลอนอักษรเพราะว่าเมืองโอฆบุรี เพราะว่าถิ่นที่แม่น้ำซึ่งไหลไปในกลางระหว่างวงกำแพงสองฟากน้ำนั้นเป็นห้วงลึก เมื่อฤดูแล้งมีน้ำขังอยู่มากกว่าเหนือน้ำและใต้น้ำ และพระเจ้าศรีธรรมไตรบีฎกเสด็จประทับอยู่ที่นั้นนานวันยังไม่คิดเสด็จกลับคืนพระนครเชียง-แสนนั้น ด้วยพระราชประสงค์จะทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาและไว้พระเกียรติยศพระนามปรากฏไปภายหน้า ด้วยการสร้างเจดียสถานซึ่งเป็นถาวรวัตถุผู้อื่นจะล้างทำลายเสียไม่ได้ จึงทรงสร้างวัดมหาธาตุภายในเมืองฝั่งตะวันออก มีพระปรางค์มหาธาตุตั้งกลาง มีพระวิหารทิศ ๔ ทิศ มีพระระเบียงสองชั้น แล้วให้จัดการปั้นหุ่นพระพุทธรูปสามพระองค์เพื่อจะตั้งเป็นพระประธานในพระวิหาร

ครั้งนั้นพระเจ้าศรีธรรมไตรบีฎก มีพระราช-สาส์นให้ทูลเชิญไปถวายสมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม ณ เมืองศรีสัชนาลัยสวรรคโลก ซึ่งเป็นเมืองเดิมของพระราชเทวี ขอช่างพราหมณ์มาช่วยปั้นหุ่นพระพุทธรูปเพราะเวลานั้นมีคนเล่าลือสรรเสริญช่างเมืองศรีสัชนาลัยสวรรคโลกมาก ว่าทำพระพุทธรูปได้งาม ๆ ดีๆ ก็เมือง

สร้างใหม่นี้ อยู่ไม่ไกลนัก แต่เมืองศรีสัชนาลัย สวรรค-โลก พระเจ้าศรีธรรมไตรบีฎกจึงทรงพระวิตกว่า ถ้าจะทำพระพุทธรูปขึ้นแต่โดยลำพังฝีมือลาวชาวเมืองเชียง-แสน กลัวเกลือกจะไม่งามดีสู้พระพุทธรูปเมืองสวรรค-โลกได้ จึงให้ไปขอช่างเมืองศรีสัชนาลัยสวรรคโลกมาช่วยทำด้วย สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามเมืองสวรรคโลกจึงโปรดให้ช่างพราหมณ์ฝีมือที่ดี ๕ นาย มีชื่อจดหมายไว้ในหนังสือโบราณ บาอินท์ ๑ บาพรหม ๑ บาพิษณุ ๑ บาราชสังข์ ๑ บาราชกุศล ๑ ช่างพราหมณ์ ๕ นาย มากับทูตถึงเมืองสร้างใหม่แล้ว พระเจ้าศรีธรรมไตร-บีฎกให้ช่างเมืองสวรรคโลกสมทบกับช่างชาวเชียงแสนและชาวเมืองหริภุญชัยช่วยกัน หุ่นพระพุทธรูปสาม-องค์ซึ่งทรวดทรงสัณฐานคล้ายกัน แต่ประมาณนั้นเป็นสามขนาด คือพระองค์หนึ่ง ตั้งพระนามเริ่มว่าพระพุทธชินราช หน้าตัก ๕ ศอกคืบ ๕ นิ้ว มีเศษอีกพระองค์ ๑ เริ่มพระนามไว้ว่าพระพุทธชินศรี หน้าตัก ๕ ศอกคืบ ๔ นิ้ว อีกพระองค์ ๑ เริ่มพระนามไว้ว่าพระศรีศาสดา หน้าตัก ๔ ศอกคืบ ๖ นิ้ว มีสัณฐานอาการคล้ายกัน อย่างพระพุทธรูปเชียงแสน

ไม่เอาอย่างพระพุทธรูปในเมืองศรีสัชนาลัยสวรรคโลก และเมืองสุโขทัย ที่ทำนิ้วสั้นยาวไม่เสมอกันอย่างมือคน ถึงพระลักษณะอื่น ๆ ก็ปน ๆ เป็นอย่างเชียงแสนบ้าง เป็นอย่างศรีสัชนาลัยสวรรคโลกสุโขทัยบ้าง ช่างทั้งปวงและคนดูเป็นอันมากเห็นพร้อมกันว่าพระพุทธรูปสามพระองค์งามดีหาที่จะเสมอมิได้ แล้วจึงให้เข้าดินอ่อนดินแก่ชนวนตรึงทวยรัดปลอกให้แน่นหนาพร้อมมูลบริบูรณ์เสร็จแล้ว ๆ ให้รวบรวมจัดซื้อจัดหาทองคำสัมฤทธิ์อย่างดีได้มาเป็นอันมากหลายร้อยหาบแล้ว ครั้นหุ่นเป็นพิมพ์พระพุทธรูปสามพระองค์เข้าดินสำเร็จแล้ว กำหนดมงคลฤกษ์จะได้เททอง ณ วัน ๕ เดือน ๔ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีเถาะสัปตศก จุลศักราช ๓๑๗ ปี สมเด็จพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกจึงดำรัสสั่งให้อาราธนาชุมนุมพระภิกษุสงฆ์ที่อยู่ในถิ่นที่มีโดยรอบคอบใกล้เคียงเมืองนั้น ทั้งฝ่ายคณะคามวาสีอรัญวาสีมีพระอุบาฬีและพระคิริมานนท์วัดเขาสมอแครงเป็นประธานและให้สวดพระปริตรพุทธมนต์มหามงคลทำสัจกิริยาธิษฐานอาราธนาเทพยดาให้ช่วยในการนั้น

และให้ชีพ่อพราหมณ์ทำการมงคลพิธี ตาม

พราหมณศาสตร์ด้วยช่วยในการพระราชประสงค์ แล้วจึงเททองหล่อพระพุทธรูปสามพระองค์ด้วยเนื้อทองสัมฤทธิ์โบราณแท้ ครั้นเททองเต็มแล้วพิมพ์เย็นแกะพิมพ์ออกรูปพระชินศรีพระศรีศาสดาสองพระองค์บริบูรณ์ดี มีน้ำทองแล่นตลอดเสมอกันการเป็นสำเร็จแต่รูปพระชินราชเจ้านั้นไม่ลงบริบูรณ์ ช่างได้ทำหุ่นรูปใหม่และหล่ออีกถึงสามครั้งก็มิได้สำเร็จเป็นพระองค์สมเด็จพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกโทรมนัสนัก แล้วทรงตั้งสัจกิริยาธิษฐานอ้างบุญบารมีแล้วรับสั่งให้นางประทุมเทวีตั้งสัจกิริยาธิษฐานด้วย ครั้งนั้นมีประขาวคนหนึ่งเข้ามาช่วยปั้นหุ่นทำการแข็งแรง ประขาวคนนั้นเป็นใบ้ไม่พูด ใครถามชื่อตำบลบ้านก็ไม่บอก ไม่มีใครรู้จัก ช่วยทำการทั้งกลางวันกลางคืน ไม่มีเวลาครั้นรูปหุ่นงามดีสำเร็จเข้าดินพิมพ์แห้งแล้ว กำหนดมงคลฤกษ์จะได้เททอง ณ วัน ๕ เดือน ๖ ขึ้น ๘ ค่ำปีมะเส็งนพศก จุลศักราช ๓๑๙ พุทธศาสนกาลล่วงแล้ว ๑,๕๐๐ หย่อนอยู่เจ็ดวัน จึงดำรัสสั่งให้อาราธนาชุมนุมพระภิกษุสงฆ์ และชีพ่อพราหมณ์ ทำการมงคลพิธีเหมือนครั้งก่อน แล้วเททองก็เต็มบริบูรณ์

ประขาวที่มาช่วยทำนั้นก็เดินออกจากที่นั้นไป แล้วออกจากประตูเมืองข้างทิศเหนือหายไปที่ตำบลหนึ่ง บ้านนั้นได้ชื่อว่าบ้านตาประขาวหายจนทุกวันนี้ พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก เมื่อต่อยพิมพ์พระพุทธรูปออกเห็นบริบูรณ์งามดี จึงมีรับสั่งให้ข้าราชการไปตามสืบหาตัวประขาวนั้น จะมาพระราชทานรางวัลก็ไม่ได้ตัวเลย พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก ให้ช่างแต่งตัวพระพุทธรูปให้เกลี้ยงสนิทดี ที่ทวยเหล็กให้ถอนออกเสียเปลี่ยนเป็นทวยทองใช้แทนที่ แล้วขัดสีชักเงาสนิทอย่างเครื่องสัมฤทธิ์ที่เกลี้ยงเกลาดีแล้วเชิญเข้าประดิษฐานไว้ในสถานทั้งสาม คือพระพุทธชินราชอยู่ในพระวิหารใหญ่ สถานทิศตะวันตกพระมหาธาตุผันพระพักตร์ต่อแม่น้ำ พระพุทธชินศรีอยู่ทิศเหนือ พระศรีศาสดาอยู่ทิศใต้ พระวิหารหลวงใหญ่ทิศตะวันออก เป็นที่ธรรมสวันสการ ที่ถวายนมัสการพระมหาธาตุและเป็นที่ชุมนุมพระสงฆ์ เมื่อหล่อพระพุทธชินศรีและพระศรีศาสดาเสร็จแล้ว ทองสัมฤทธิ์ซึ่งเป็นชนวนและชลาบ สมเด็จพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกรับสั่งให้รวบรวมมาหลอมหล่อในองค์พระพุทธชินราช

ซึ่งหล่อครั้งหลัง แต่ทองสัมฤทธิ์ซึ่งเป็นชนวนและชลาบในองค์พระพุทธชินราชนั้น สมเด็จพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกดำรัสสั่ง ให้ช่างปั้นหุ่นพระพุทธรูปหน้าตักศอกเศษแล้ว เอาทองที่เหลือจากพระพุทธ-ชินราชหล่อ เรียกนามว่าพระเหลือ ชนวนและชลาบของพระเหลือนั้น ก็หล่อเป็นรูปสาวกของพระเหลือทั้งสององค์ ครั้นเสร็จแล้วสถานที่หล่อพระพุทธรูปสามพระองค์อยู่ตรงหน้าพระวิหาร พระพุทธชินราชนั้นให้ก่อเป็นชุกชีด้วยอิฐเตาหลอมทอง และเตาสุมหุ่นทั้งปวงนั้น แล้วเอามูลดินอื่นมาผสมกับดินพิมพ์ที่ต่อยออกจากพระพุทธรูปสามพระองค์ถมเป็นชุกชีสูงสามศอก แล้วให้ปลูกต้นพระมหาโพธิสามต้น สำแดงเป็นพระมหาโพธิสถานของพระพุทธชินราช พระ-พุทธชินศรีพระศรีศาสดาสามพระองค์ เรียกนามว่าโพธิ์สามเส้า แล้วจึงให้สร้างปฏิมาฆระสถานวิหารน้อยในระหว่างต้นพระมหาโพธิ หันหน้าต่อทิศอุดร แล้วเชิญพระเหลือกับพระสาวกสององค์เข้าไว้ในที่นั้น แสดงเป็นที่สำคัญว่าเป็นที่หล่อพระพุทธรูปทั้งสามพระองค์เบื้องหน้าแต่นั้น สมเด็จพระเจ้าศรี

ธรรมไตรบีฎกจึงดำรัสสั่งให้สร้างพระราชวังอยู่ฝั่งตะวันตก เหนือที่ตรงหน้าวัดพระมหาธาตุน้อยหนึ่ง

ครั้นการพระอารามและพระราชวังพระนครเสร็จแล้วให้มีการสมโภชเจ็ดวัน ภายหลังจึงทรงตั้งจ่านกร้องจ่าการบุญ ให้เป็นที่เสนาบดีมียศเสมอกัน เพื่อจะให้เป็นผู้รักษาเมืองพิษณุโลกโอฆบุรีทั้งสองฟาก แล้วทรงพระราชดำริคิดตั้งเมืองนั้นไว้เป็นพระนครที่ประทับ สำหรับสำราญพระราชหฤทัยอยู่ใกล้แผ่นดินสยาม ซึ่งเป็นเมืองเดิมของพระราชเทวี และจะให้เป็นที่สำหรับกำกับรักษา ไม่ให้ชาวสยามที่เป็นใหญ่ในอนาคต จะล่วงลามเกินเลยเข้ามาในเขตแดนของพระองค์ ที่ล่อแหลมลามลงมาอยู่นั้น จึงจัดการให้มั่นคงเป็นดังพระนคร พระองค์เสด็จประทับสำราญพระราชหฤทัยอยู่ในที่นั้นนานถึง ๗ ปีเศษ บ้านเมืองมีผู้คนอยู่แน่นหนาบริบูรณ์แล้วจึงเสด็จกลับคืนยังพระนครเชียงแสน ทรงพระราชดำริว่าเมืองพระพิษณุโลกจะให้พระราชโอรสเสด็จไปอยู่ดังพระราชดำริไว้แต่เดิมก็เห็นว่าเป็นทางไกล พระองค์ก็ทรงพระชนมายุเจริญถึงปัจฉิมวัยแล้ว จึงโปรดให้

เจ้าชาติสาครเสด็จไปครองเมืองเชียงรายเป็นที่ใกล้ ให้เจ้าไกรสรราชเสด็จไปครองเมืองละโว้ ซึ่งเป็นเมืองไกลในทิศใต้ใกล้ทะเล และไปขอรับเจ้าสุนทรเทวีเป็นราชธิดาพระเจ้ากรุงสยาม ณ กรุงศรีสัชนาลัยสวรรคโลกมาอภิเษกเป็นพระมเหสีของเจ้าไกรสรราช ณ เมืองละโว้ แล้วรับสั่งให้ราชอำมาตย์คุมคนไปสร้างเมืองใหม่อีกเมืองหนึ่งไกลเมืองละโว้เพียง ๕๐๐ เส้น ครั้นเมื่อเสร็จแล้วมีรับสั่งให้อำมาตย์ไปรับเจ้าดวงเกรียงกฤษณราชมาแต่เมืองกำโพชา มาอภิเษกกับพระราชธิดาของพระองค์แล้ว โปรดให้ไปครองเมืองใหม่นั้น พระราชทานนามว่าเมืองเสนาราชนคร แล้วจึงรับสั่งให้แต่งเจ้าชาติสาครไปครองเมืองเชียงรายอยู่ใกล้พระนครเชียงแสนพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกบรมบพิตรพระชนม์ยืนได้ ๑๕๐ ปีแล้วจึงเสด็จสวรรคต อำมาตย์ทั้งปวงส่งข่าวสารไปทูลเจ้าชาติสาคร ณ เมืองเชียงรายเสด็จมาจากเมืองเชียงรายถวายพระเพลิงพระศพพระบิดาแล้ว ขึ้นเสวยราชสมบัติในเมืองเชียงแสนสืบพระวงศ์มาหลายชั่วพระเจ้าแผ่นดินจึงสาบสูญสิ้นพระวงศ์ไป

ก็แลพระพุทธชินราช พระพุทธชินศรี, พระศรีศาสดาสามพระองค์นี้ เป็นพระพุทธปฏิมากรดีล้ำเลิศ ประกอบไปด้วยพระพุทธลักษณประเสริฐ มีศรีอันเทพยเจ้าหากอภิบาลรักษา ย่อมเป็นที่สักการ-บูชานับถือมาแต่โบราณ แม้พระเจ้าแผ่นดินกรุงศรี-อยุธยาเก่า ที่ได้มีพระเดชานุภาพมโหฬารปรากฏมาในแผ่นดิน ก็ได้ทรงนับถือทำสักการบูชามาหลายพระองค์

เมื่อจุลศักราช ๗๔๖ ปีวอกฉศก สมเด็จพระราเมศวรเสด็จขึ้นไปตีเชียงใหม่ เสด็จกลับลงมาถึงเมืองพิษณุโลก นมัสการพระชินราช พระชินศรี เปลื้องเครื่องต้นทำสักการบูชาแล้วให้มีการสมโภชเจ็ดวัน แล้วเสด็จกลับยังพระนคร

เมื่อจุลศักราช ๙๒๖ ปีชวด ฉศก สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าเมื่อเสด็จอยู่ ณ เมืองพระพิษณุโลกกับสมเด็จพระบรมชนกนาถมหาธรรมราชาธิราชนั้น ได้เสด็จไปช่วยราชการสงครามเมืองหงสาวดี มีชัยชนะเสด็จกลับมายังเมืองพระพิษณุโลกเปลื้องเครื่องทรงออกบูชาพระชินราชพระชินศรีแล้วให้มีการสมโภชสาม

วัน ภายหลังมาพระองค์ไปต้องกักขังอยู่เมืองหงสาวดีช้านาน เมื่อได้ช่องแก่การและกลับคืนมายังกรุงศรีอยุธยา เมื่อเสด็จกลับจากเมืองหงสาวดีครั้งหลังนั้นได้ทรงรับมหาเถรคันฉ่องเข้ามาแล้ว ได้เสด็จขึ้นไปนมัสการพระพุทธชินราช พระพุทธชินศรีเมืองพิษณุโลกแล้วได้ทรงบูชาฉลองสามวันเหมือนดังนั้นอีกครั้งหนึ่ง เมื่อจุลศักราช ๙๕๓ ปีเถาะ ตรีศก สมเด็จพระเจ้าเอกาทศรฐอิศวรบรมนาถ เสด็จขึ้นไปประพาสจังหวัดเมืองพิษณุโลกทุกตำบล มีพระราชโองการดำรัสสั่งให้เอาทองนพคุณเครื่องต้น ซึ่งเป็นราชูปโภคมาแผ่เป็นทองปะทาศรี แล้วเสด็จไปทรงปิดในองค์พระพุทธชินราชพระพุทธชินศรีทั้งสองพระองค์ด้วยพระหัตถ์เสร็จบริบูรณ์แล้วให้มีการสมโภชเป็นมโหฬารสักการะเจ็ดวัน

อันสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชและสมเด็จพระนเรศวรบรมนาถ และสมเด็จพระเอกาทศรฐอิศวรบรมนาถสามพระองค์นี้ เมื่อแผ่นดินสมเด็จพระเจ้ามหาจักรพรรดิราชาธิราช แม้ได้เสด็จประทับอยู่ ณ เมืองพระพิษณุโลกทั้งสามพระองค์ ได้มอบพระองค์

เป็นอุปฐากปฏิบัติพระพุทธชินราช พระพุทธชินศรี และพระศรีศาสดา ได้ทรงทำสักการบูชาเนือง ๆ มาเป็นอันมาก หากอำนาจพระราชกุศลที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญด้วยความเลื่อมใสในพระพุทธมหาปฏิมากรอันประเสริฐทั้งสามพระองค์นี้ ภายหลังมาพระองค์ก็ได้เสวยราชสมบัติเป็นพระเจ้าแผ่นดินสยามใหญ่ มีชัยชำนะศัตรูหมู่ปัจจามิตรทั่วทุกทิศทุกทาง โดยลำดับราชการสืบ ๆ กันมาถึงสามแผ่นดิน ด้วยพระบารมีพระเจ้าแผ่นดินสามพระองค์นั้นเล่าลือชาปรากฏมาก พระเจ้าแผ่นดินสยามแทบทุกแผ่นดินในภายหลังมาก็พลอยนับถือพระพุทธมหาปฏิมากร คือพระพุทธชินราช พระพุทธชินศรีสืบมา และคนเป็นอันมากก็ลงใจเห็นว่าพระพุทธชินราชพระพุทธชินศรี ๒ พระองค์นี้งามนักไม่มีพระพุทธรูปใหญ่น้อยที่ไหน ๆ ใหม่เก่างามดีไปกว่าได้ เห็นจะเป็นของที่เทพยดาเข้าสิงช่างหรือนฤมิตเป็นมนุษย์มาช่วยสร้างช่วยทำเป็นแน่.

เพราะเหตุนี้มีผู้นับถือนมัสการ บูชาเล่าลือนับถือมานาน พระเจ้าแผ่นดินบางพระองค์ก็ได้เสด็จไปนมัสการบ้าง และส่งเครื่องนมัสการและเครื่องปฏิ

สังขรณ์ทำนุบำรุงไปบูชาและค้ำชูให้เป็นปรกติเป็นอภิลักขิตเจดียสถาน

มีความในพระสยามราชพงศาวดารว่า เมื่อจุลศักราช ๑๐๒๒ ปีชวด โทศก สมเด็จพระนารายณ์ราชบพิตรพระเจ้าช้างเผือกเสด็จไปตีเมืองเชียงใหม่ กลับมาถึงเมืองพระพิษณุโลก เสด็จไปนมัสการพระชินราชพระชินศรี ทำสักการบูชาแล้วเล่นการมหรสพสมโภชสามวัน

ครั้นเมื่อถึงปีขาลจัตวาศก จุลศักราช ๑๐๒๔ เสด็จพระราชดำเนินขึ้นไปนมัสการอีกครั้งหนึ่ง ครั้นแผ่นดินสมเด็จพระศรีสุริเยนทราธิบดี เสด็จไปทรงสร้างพระอาราม ณ ตำบลโพประทับช้าง เป็นที่ประสูติแขวงเมืองพิจิตร แล้วเสด็จไปทรงนมัสการพระพุทธชินราชพระพุทธชินศรีด้วย เมื่อปีมะแมเอกศกศักราช ๑๑๐๑ เป็นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระบรมธรรมมิกราชาธิราชบรมโกศ ได้ทรงพระราชศรัทธาอุตสาหะให้สร้างบานประตูประดับมุกคู่หนึ่ง ทรงพระราชอุทิศถวายพระพุทธชินราช ให้ประกอบไว้ที่ประตูใหญ่หน้าพระวิหารพระพุทธชินราช

ครั้นเมื่อวัน ๒ เดือน ๙ แรม ๔ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๓๒ ปีขาล โทศก เจ้ากรุงธนบุรีเสด็จพยุหโยธาทัพขึ้นไปปราบปรามเจ้าพระฝาง ซึ่งตั้งตัวเป็นเจ้าอยู่เมืองสวางคบุรี เมื่อถึงเมืองพระพิษณุโลกแล้วเสด็จประทับแรมท่ากองทัพเจ้าพระยายมราชอยู่เก้าวัน ครั้งนั้นเจ้ากรุงธนบุรีได้เสด็จไปทรงนมัสการพระพุทธชินราชพระพุทธชินศรี พระศรีศาสดาทั้งสามพระองค์ ได้เปลื้องพระภูษาทรงบูชาพระพุทธชินราช

จะว่าถึงการที่เป็นไปในพระบรมราชวงศ์ ซึ่งสถาปนากรุงรัตนโกสินทรมหินทรายุธยา ณ ตำบลบางกอกตรงกรุงธนบุรี ข้ามมาฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา พระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินใหญ่ในรัชกาลเป็นประถมแต่เมื่อครั้งกรุงธนบุรีได้เป็นจอมพยุหโยธาแม่ทัพใหญ่ไปทำศึกกับพม่าที่ยกมาทางเมืองเหนือเป็นการเข้มขันหลายครั้ง เสด็จถึงเมืองพระพิษณุโลกคราวใดก็คงจะได้เสด็จนมัสการพระพุทธชินราชพระพุทธชินศรีพระศรีศาสดาทุกครั้ง แต่พระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังในแผ่นดินนั้น เมื่อแผ่นดินกรุงธนบุรีได้เป็นที่เจ้าพระยาสุรศรีพิษณวาธิราช ผู้สำเร็จราชการ

เมืองพระพิษณุโลกหลายปี ได้ทรงนมัสการปฏิบัติพระพุทธชินราช พระพุทธชินศรี พระศรีศาสดาทั้งสามพระองค์โดยความที่ทรงเคารพ และเลื่อมใสนับถือเป็นอันมากอยู่หลายปี จะว่าการให้ลึกขึ้นไปอีกโดยความสัตย์ความจริงก็ว่าได้ ท่านพระองค์ใดซึ่งเป็นสมเด็จพระบรมชนกนาถของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ในรัชกาลเป็นประถมนั้นและเป็นมหาอัครบรรพบุรุษของพระเจ้าอยู่หัว และพระบรมวงศานุวงศ์ ณกรุงรัตนโกสินทรมหินทรายุธยา ท่านพระองค์นั้นเมื่อแผ่นดินกรุงศรีอยุธยา ได้เป็นที่พระอักษรสุนทรศาสนอยู่ในกรมมหาดไทยได้เป็นผู้สถาปนาวัดสุวรรณดาราราม ณ กรุงศรีอยุธยาไว้ด้วย ครั้นเมื่อปัจฉิมรัชกาลในแผ่นดินกรุงศรีอยุธยา ต้องรับราชการขึ้นไปเมืองพระพิษณุโลก ครั้นสืบทราบว่ากรุงเทพทวาราวดีศรีอยุธยาพม่าข้าศึกเข้าล้อมไว้แน่นหนา ท่านก็ยังรั้งรอช้าอยู่ ณ เมืองพระพิษณุโลก ครั้นเมื่อได้ข่าวว่ากรุงเทพทวาราวดีศรีอยุธยาเสียแก่พม่าข้าศึกแตกยับเยิน แล้วพระยาพิษณุโลกก็ตั้งตัวเป็นเจ้าแผ่นดินใหญ่ไม่ยอมขึ้น

แก่ผู้ใด ตั้งขุนนางอย่างกรุงเทพมหานครนี้ทุกตำแหน่ง จึงตั้งพระอักษรสุนทรศาสน ให้เป็นเจ้าพระยาจักรีศรีองครักษอัครมหาเสนาธิบดี เพราะเห็นว่าเข้าใจดีในขนบธรรมเนียมในกรุงเทพมหานคร และขบวนราชการในกรมมหาดไทยทุกประการ แล้วพระยาพิษณุโลกบังคับบัญชาบรรดาขุนนางที่ตัวตั้งให้เรียกคำบัญชาสั่งของตัว ว่าพระราชโองการทุกตำแหน่งไป ไม่ได้ทำพิธีราชาภิเษกให้พราหมณ์ครอบก่อน ตั้งแต่สั่งดั่งนั้นแล้วก็ป่วยลงอยู่ได้ ๗ วันก็ถึงอนิจกรรม พระอักษรสุนทรศาสนเจ้าพระยาจักรีมิได้มีความมักใหญ่ใฝ่สูงตั้งตัวเป็นใหญ่ต่อไป แอบอาศัยอยู่ ณ เมืองพิษณุโลก ซึ่งครั้งนั้นตกอยู่ในอำนาจพระพากุลเถรเมืองฝางชื่อตัวชื่อเรือน ซึ่งตั้งตัวเป็นใหญ่ในเมืองฝ่ายเหนือแผ่อำนาจลงมาข้างใต้ได้จนถึงเมืองพิจิตร ข้างตะวันตกไปถึงเมืองสวรรคโลกและเมืองสุโขทัย พระอักษรสุนทรศาสนอาศัยอยู่เมืองพระพิษณุโลกไม่ช้าป่วยลงก็สิ้นชนม์ชีพ จึงท่านมาภรรยาน้อยกับบุตรชายเล็กเกิดแต่ท่านมาชื่อลา ซึ่งตามขึ้นไปด้วยแต่แรกได้ทำสรีรฌาปนกิจ ถวายเพลิงเสร็จแล้วเก็บอัฐิรวบรวม

รักษาไว้ด้วยดี กับมหาสังข์อุตราวัฏเป็นของดั้งเดิมของท่านพระอักษรสุนทรศาสน จึงคุมไปถวายพระโอรสองค์ใหญ่ของท่านพระอักษรสุนทรศาสน ซึ่งเป็นสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกพิลึกมหิมา ในแผ่นดินเจ้ากรุงธนบุรีแล้ว เมื่อพระโอรสที่สองของท่านพระอักษรสุนทรศาสน ได้ขึ้นไปเป็นเจ้าพระยาสุรศรีพิษณวาธิราช ผู้สำเร็จราชการเมืองพระพิษณุโลก ในแผ่นดินกรุงธนบุรีนั้น บุตรชายน้อยของท่านพระอักษรสุนทรศาสนเกิดแต่ท่านมาก็ตามขึ้นไปด้วยเป็นนายโขนของเจ้าพระยาสุรศรีพิษณวาธิราช

ครั้นเมื่อล่วงแผ่นดินกรุงธนบุรีแล้ว สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกพิลึกมหิมา และเจ้าพระยาสุรศรีพิษณวาธิราชได้เถลิงถวัลยราชสมบัติในพระบรมมหาราชวัง และพระบวรราชวังแล้ว เจ้าลาพระอนุชาธิบดีซึ่งเป็นนายโขนนั้น พระเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงตั้งให้เป็นพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงจักรเจษฎา พระบรมอัฐิของท่านพระอักษรสุนทรศาสน ซึ่งเป็นสมเด็จพระบรมชนกนาถ และพระมหาสังข์อุตราวัฏของเดิมซึ่งว่านั้น ก็ยังประดิษฐานอยู่ในพระบรมมหา

ราชวังกรุงรัตนโกสินทรมหินทรายุธยาบรมมหาราช-ธานี เป็นสิ่งของสำคัญเครื่องระลึกถึงพระบรมราชบรรพบุรุษ สืบมาจนกาลทุกวันนี้

บรรยายเรื่องทั้งปวงนี้ คือจะสำแดงท่านทั้งหลายซึ่งเป็นต้นเป็นเค้าของพระบรมราชวงศ์ผู้ตั้งขึ้นและดำรง ณ กรุงรัตนโกสินทรมหินทรายุธยา แต่เดิมได้เคยซ่องเสพนมัสการ นับถือพระพุทธชินราช พระพุทธชินศรีพระศรีศาสดาสามพระองค์มาแต่ก่อน พระพุทธรูปสามพระองค์นี้ก็เป็นมหัศจรรย์คิดแต่แรกสร้างมา จนถึงปีที่ตั้งต้นพระบรมราชวงศ์กรุงรัตนโก-สินทรมหินทรายุธยาบัดนี้ นานได้ถึง ๘๒๕ ปี ซึ่งเป็นระหว่างพระพุทธศาสนกาลแต่๑๕๐๐จนถึง ๒๓๒๑ หรือแต่จุลศักราช ๓๑๙ จน ๑๑๔๔ เมืองพระพิษณุโลกก็เปลี่ยนเจ้าผลัดนายร้าย ๆ ดี ๆ ลางทีเป็นเมืองหลวง ลางทีเป็นเมืองขึ้น มาหลายครั้งหลายหน ข้าศึกมาแต่อื่นเข้าผจญเอาได้ เอาไฟจุดเผาถิ่นที่ต่าง ๆ ในเมืองนั้นเสียเกือบหมด แต่พระพุทธรูปสามพระองค์นี้ก็มิได้เป็นอันตรายควรเห็นเป็นอัศจรรย์ คนเป็นอันมากสำคัญว่ามีเทวดารักษา และบางจำพวกสำคัญเห็นเป็น

แน่ว่า พระพุทธชินราชพระพุทธชินศรีสองพระองค์นั้นงามแหลมแก่ตามากกว่าพระพุทธรูปใหญ่น้อยบรรดามีในแผ่นดินสยามทั้งปักษ์ใต้ฝ่ายเหนือ และตลอดกาลนานมาถึง ๙๐๐ ปี มีผู้เลียนปั้นเอาอย่างไปมากก็หลายตำบล จะมีพระพุทธรูปที่คนเป็นอันมากดูเห็นว่าเป็นดีเป็นงามกว่าพระพุทธชินราช พระพุทธชินศรีสองพระองค์นี้ไปก็ไม่มี จึงคาดเห็นว่าเมื่อทำชะรอยช่างที่เป็นผีสางเทวดา ที่นับถือพระพุทธศาสนาและมีอายุยืนมาได้เคยเห็นพระพุทธเจ้า จะเข้าสิงในตัวหรือดลใจช่างผู้ทำ ให้ทำไปตามน้ำใจของมนุษย์ดังหนึ่งประชาวที่ว่าก่อนนั้น ถ้าจะเป็นของมนุษย์ทำ ก็จะคล้ายละม้ายกันกับพระพุทธรูปอื่นโดยฝีมือช่างในเวลานั้น ดังรูปพรรณพระเหลือซึ่งประดิษฐานอยู่ในปฏิมาฆรสถาน วิหารน้อยที่โพธิ์สามเส้า ที่หล่อพระพุทธรูปสามพระองค์นั้น ก็เป็นฝีมือช่างในครั้งคราวเดียวกัน แต่รูปพรรณก็ละม้ายคล้ายกับพระพุทธรูปสามัญที่เป็นฝีมือช่างเมืองพิษณุโลกไม่แปลกไป เพราะฉะนั้นจึงมีผู้ที่มีสติปัญญา ซึ่งได้เห็นพิจารณาสิริวิลาสพระ

พุทธชินราช พระพุทธชินศรี ยินดีนิยมนับถือด้วยกันเป็นอันมากไม่วางวาย และคนที่เป็นประขาวมานั้นก็เห็นปรากฏชัดว่ามิใช่มนุษย์ เพราะฉะนั้นจึงเห็นว่าพระพุทธรูปทั้งสามพระองค์นี้เทวดาทำ ชนทั้งปวงจึงได้นับถือบูชาเป็นอันมากมาจนทุกวันนี้แล.